

İŞGAL DÖNEMİNDE İZMİR METROPOLİTİ HRİSOSTOMOS (1919–1922)

Yrd. Doç. Dr. Bülent ATALAY*

ÖZET

Yunanistan, Mondros Mütarekesi'ne rağmen İzmir'i işgal etti. İşgalin gerçekleşmesinde İzmir Metropoliti Hrisostomos'un faaliyetleri çok etkili oldu. Hrisostomos, Türklerin, Hıristiyanları katlettiklerine dair iddialar ileri sürdü. Bunu ispat etmek için de "Türklerin Hıristiyanlara Tecavüzleri" adında bir kitap hazırlayarak işgalci devletlerin temsilciliklerine dağıttı. Metropolit Hrisostomos faaliyetlerini İzmir metropolithanesi merkezli yürütmekteydi.

İşgalinin ilk gününde Yunan askerlerini karşılayan Hrisostomos, aynı zamanda onları kutsayarak, Türkleri öldürmenin görev olduğunu belirtti. Ermenilerin de desteğini alan Metropolit Hrisostomos, İzmir'deki Türklere işgal süresince zor anlar yaşattı. Asıl amaç İzmir'in Yunanistan'a bağlanmasını sağlamaktı. İzmir Valisi İzzet'in de yardımı ile Hrisostomos Türkleri baskı altında tutmaya çalıştı. Fakat Yunan kuvvetlerinin, Türk ordusu karşısında almaya başladığı mağlubiyet, Hrisostomos'un ümitlerini kırmaya başladı. Türk kuvvetleri 9 Eylül 1922'de İzmir'e girdiler. Nihayet 10 Eylül 1922 tarihiyle birlikte Hrisostomos için yolun sonu da gelmişti. İzmir'de yaşayan Türkler tarafından linç edildi.

Anahtar Kelime: Metropolit, Hrisostomos, İzmir, Millî Mücadele

IZMIR ARCHBISHOP HRISOSTOMOS DURING THE INVASION (1919-1922)

ABSTRACT

Greece occupied Izmir despite the Mondros Agreement. The activities of Izmir Archbishop Hrisostomos became effective on the invasion. Hrisostomos claimed that Turks murdered Christians. In order to prove this claim, he wrote a book named "Turks' Attacks against Christians" and distributed it to the representations of the allied powers.

Hrisostomos who welcomed the Greek troops and blessed them commanded the troops to kill Turks. Hrisostomos who was supported by the Armenians caused to hard times for Turks during the invasion.

The main goal was to make Izmir be governed by Greece. Hrisostomos tried to keep Turkish people under pressure by the help of Izmir governor, İzzet. However, defeat of the Greek forces by Turkish army caused Hrisostomos to lose his

*Trakya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

hopes. The Turkish army arrived in Izmir on September 9, 1922. Finally on 10 th September, Hrisostomos was lynched by Turks.

Key Words: Metropolit, Hrisostomos, Izmir, National Struggle

Mondros Mütarekesi imzalanırken ısrarı üzerine Rauf Bey'e, Amiral Caltrope mütareke şartlarından Yunanistan'ın yararlanmayacağına dair özel bir teminat mektubu vermişti¹. Bu mektubun milletlerarası anlaşmalarda hiçbir geçerliliğinin olmadığını 13 Kasım 1918'de İstanbul'u işgal etmeye başlayan kuvvetler arasında Yunan savaş gemilerinin de bulunması gösterdi. Yunan savaş gemisi Averof, Patrikhanenin organizasyonu ile Rumlar tarafından özel olarak karşılandı ve çiçeklerle donatıldı. İstanbul'un işgali sırasında görülen bu tür pervasızlıklar, ülkenin bir başka yerinin de kolayca işgal edilebileceğini göstermekteydi. İzmir'in işgali bu beklentiyi doğrular nitelikteydi². Başta Vali İzzet Bey olmak üzere bütün yöneticiler eğer İzmir ile ilgili bir işgal durumu olursa, bunun Yunanlılar tarafından değil, Müttefik askerleri tarafından gerçekleştirilebileceği beklentisi içindeydiler³.

İzmir'de yayınlanan Rumca gazeteler, mütarekeden önce başlattıkları Yunan propagandasına devam ettiler. İzmir Rumları gazetelerin tavsiyelerini, Yunan bayrakları asarak, bizzat gerçekleştiriyorlardı⁴. Rumlar, Metropolit Hrisostomos'un emri üzerine 25 Ocak 1919'da yapılan belediye seçimlerine katılmayarak, Türk idaresini istemediklerini de ortaya koydular⁵.

Rumların hedefi İzmir'i, Yunanistan'a dâhil etmektir. Bu amaçla Şubat 1919'da Amerika'nın İstanbul Büyükelçiliği'nde bir toplantı yapıldı. Burada İzmir Rumları adına, Metropolit Hrisostomos'a vekâlet eden Kayseri Metropolit Nikola, söz alarak İzmir halkının Türk idaresinden kurtulmak istediğini belirttikten sonra Yunan işgalinin haklılığına dair gerekçeler üretmeye çalıştı⁶. Bir süre sonra Mart 1919'da Adalar'dan, İzmir'e yardım malzemesi taşıdığı ileri sürülen gemilerle Yunan ordusundan terhis edilen çok sayıda ki asker İzmir'e nakledildi. Bunlar fazla dikkat çekmemek

¹ Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralarım*, I, İstanbul 1993, s. 89-90.

² Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, (Yay. Haz. Cemal Kutay), İstanbul 1980, s. 265.

³ Gothardt Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, (Çev. Cemal Köprülü), Ankara 1991, s. 78.

⁴ BOA, *DH. KMS*, 49-1/24, 6 Teşrinisâni 1335/6 Kasım 1918.

⁵ Kâmil Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, İstanbul 1975, s. 378.

⁶ BOA, *DH. KMS*, nr. 50-1/4, 9 Şubat 1335/1919

amacıyla askerî elbiselerini çıkararak, sivil kıyafetleriyle şehre dağıldılar⁷. Böylece, bir taraftan İzmir'in işgali için maddî alt yapı oluşturuldu. Diğer taraftan işgal için siyasî zemin de hazırlanmaya çalışıldı. Bunun için Patrikvekili Dorotheos, Yunan Salb-i Ahmer Heyeti ve İzmir Metropoliti Hrisostomos büyük bir çaba gösterdiler⁸. Nitekim 12 Mayıs 1919'da düzenlenen Paris Konferansı'nın kararlarından biri de İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali oldu⁹.

İşgal döneminde İzmir Metropoliti olan Hrisostomos, daha önce görev yeri olan Drama'da, dinî görevini istismar ederek, Yunanistan'ın lehine faaliyetlerde bulunmuştu¹⁰. Bu durum Bulgarlar tarafından Şubat 1906'da açıkça ifade edilmeye başlanınca Hrisostomos, Rumeli Müfettişliği'ne yazdığı arzuhâl ile Bulgarların iddialarının iftira olduğunu ileri sürdü¹¹. Fakat aynı yıl Hrisostomos, Paskalya münasebetiyle gittiği Kudüs'ten dönüşünde, Osmanlı makamlarının izni olmaksızın Atina'ya da uğradı. Bunun üzerine Babıâli, Patrikhaneye müracaat ederek adı geçen metropolitin azledilmesi istedi. Fakat Patrikhane, Hrisostomos'tan yana tavır koydu. Hakkında soruşturma başlatılan Hrisostomos'un, Atina'da Rum komitesi üyeleriyle görüştüğü¹², evini Rum çetelerine açarak yardım ve yataklık yaptığı, hatta yaralı olanlara tedavi imkânı sağladığı¹³, silah temin ettiği¹⁴ ve Yunan Hükümeti'nden Rumları teşkilatlandırması için emir aldığı ortaya çıktı. Bunun üzerine Hrisostomos'un köylerde dolaşması yasaklandı¹⁵. Buna rağmen Patrik Yovakim, Hrisostomos'u, ölen İzmir Metropoliti'nin yerine görevlendirmek istedi¹⁶. Fakat sicilinin bozuk olduğu gerekçesiyle

⁷ BOA, *BEO*, nr. 343454, 19 Mart 1335/1919.

⁸ *Hadisat*, 14 Mart 1335/1919; Sina Akşin, "Paris Barış Konferansının Yunanlıları İzmir'e Çıkarma Kararı", *Üçüncü Askerî Tarih Semineri, Türk-Yunan ilişkileri*, Ankara 1986, s. 175.

⁹ Sina Akşin, *a.g.m.*, s. 179.

¹⁰ BOA, *TFR. I. SL*, nr. 93/9219, 19 Kânunuevvel 1321/1 Ocak 1906.

¹¹ BOA, *TFR. I. KNS*, nr. 7/664, 25 Kânunusani 1321/7 Şubat 1906.

¹² BOA, *TFR. I. SL*, nr. 10654, 9 Mayıs 1322/22 Mayıs 1906.

¹³ BOA, *TFR. I. AS*, nr. 38/3711, 28 Temmuz 1322/10 Ağustos 1906.

¹⁴ BOA, *TFR. SL*, nr. 12405, 24 Teşrinievvel 1322/6 Kasım 1906.

¹⁵ BOA, *TFR. I. M*, nr. 23/2213, 11 Zilkade 1326/5 Aralık 1908; BOA, *TFR. I. MN*, nr. 185/18406, 14 Kânunuevvel 1324/27 Aralık 1908.

¹⁶ BOA, *DH. MUI*, nr. 84-1/48, 1 Nisan 1326/14 Nisan 1910.

metropolit tayini Bâbıâli tarafından önce uygun görülmemişse de¹⁷ patriğin ısrarı ve kefaleti üzerine Nisan 1910'da Hrisostomos İzmir Metropolitisi olarak tayin edildi¹⁸. Hrisostomos, devlete yönelik faaliyetlerinden vazgeçmeyeceğini, İzmir'de göreve başladıktan kısa bir süre sonra Kiliseler Kanuna¹⁹ karşı düzenlediği mitingle ortaya koydu²⁰. O'nun çalışmaları Aydın Valisi Nâzım Paşayı çok rahatsız ediyordu. Nitekim Metropolit Hrisostomos, 23 Nisan 1911'de Ayayorgi Yortusu münasebetiyle yaptığı tahriklerden dolayı Vali tarafından vilayet azalığından uzaklaştırıldı²¹.

Hrisostomos'un I. Dünya Savaşı döneminde devlet aleyhine giriştiği faaliyetleri, Müslümanları tedirgin ediyordu. Bunun farkında olan Vali Rahmi Bey, bir kargaşaya fırsat vermemek için Hrisostomos'u, Polis Müdürü Hacim Bey vasıtasıyla İzmir'in dışına çıkarttı²². Hrisostomos, İstanbul'a gitti ve bir süre orada kaldı²³. Faaliyetlerine İstanbul'da da devam eden Hrisostomos, İzmir'de katliamlar yaptığı iddiasıyla Vali Rahmi Bey'in görevinden uzaklaştırılmasını sağladı²⁴. Hrisostomos, 27 Aralık 1918'de İzmir'e gitmek üzere İstanbul'dan ayrıldı²⁵. Şehre varır varmaz yerli Rumları silahlandırmaya başladı²⁶. Hrisostomos, Müttefikler nezdinde teşebbüste bulunarak, faaliyetlerine engel olarak gördüğü Nurettin Paşa'nın valilikten uzaklaştırılmasını ve yerine Kambur İzzet'in atanmasını sağladı. Hrisostomos bu başarısıyla kendisi için rahat bir çalışma ortamı oluşturmuş

¹⁷ BOA, *DH. MUI*, nr. 79-1/25, 11 Mart 1326/24 Mart 1910.

¹⁸ BOA, *DH. MUI*, nr. 88/13, 11 Nisan 1326/24 Nisan 1910.

¹⁹ Kiliseler Kanunu hakkında bkz. Bülent Atalay, *Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasî Faaliyetleri (1908-1923)*, İstanbul 2001, s. 50-69.

²⁰ BOA, *DH. SYS*, nr. 29-1/1-1, 27 Haziran 1326/10 Temmuz 1910.

²¹ *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, VII, Ankara 1991, s. 294.

²² M. Kâmil Duru, *İzmir Hatıraları*, (Yay. Haz. Ünal Şenel), İzmir 1994, s. 83.

²³ BOA, *DH. HMS*, nr. 4-2/10-3, 9 Teşrinisâni 1334/9 Kasım 1918.

²⁴ Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, V, İstanbul 1967, s. 1638-1640.

²⁵ BOA, *DH. ŞFR*, nr. 94/246, 26 Kânunuevvel 1334/26 Aralık 1918.

²⁶ *HTVD*, Vesika nr. 520, Sayı: 20, Ankara 1957.

oldu. Vali İzzet*, Hrisostomos'un emrindeki bir memur gibi hareket ediyordu²⁷.

İzmir'in işgaline meşru bir zemin oluşturmak isteyen Yunanistan, hazırladığı sahte istatistiklerle Avrupa kamuoyunu yanına almayı başardı. Ayrıca Rum nüfusu artırmak için Türkiye içinden ve dışından İzmir'e çok sayıda Rum yerleştirilmeye²⁸ ve aynı amaçla Türklere yönelik büyük bir imha planı uygulanmaya başlandı. Yunanistan bunu yaparken, başta Fener Patrikhanesi olmak üzere Salib-i Ahmer'den de büyük destek görüyordu²⁹. Ayrıca Yunanistan, Türklerin başka milletleri idare etmekten âciz olduğunu ileri sürmekte, Hristiyanların Anadolu'da zulüm gördüğü iddiasını da tekrarlayarak dünya kamuoyundan destek almak çabasındaydı³⁰. Patrikhane ise Türklerin, İzmir ve çevresinde Rumları katlettikleri yönündeki propagandalarını yoğunlaştırdı. Bu faaliyetin merkezinde de Hrisostomos vardı³¹.

Yunanistan ve Patrikhane iddialarına resmîyet kazandırmak ve daha sağlam bir zemine oturtmak için, 16 Mayıs 1919'da Osmanlı Meclisindeki Rum Mebuslarına; "Türkiye'de gayrimüslimlerin katledildiği ve bunlara nasıl bir ceza verileceğine dair" bir önerge verdirerek kamuoyunun dikkatini çekmek istedi. Dâhiliye Nazırı Fethi Bey, Türk Parlamentosu'na böyle bir önergenin verilemeyeceğini belirterek reddetti³². Hrisostomos ise Türklerin, Hristiyanları katlettiklerine dair iddiaları güçlendirmek amacıyla; "Türklerin Hristiyanlara İ'tisafatı (Tecavüzleri)" adında bir kitap hazırlayarak Nisan 1919'da Türkiye'de bulunan Müttefik Devletlerin temsilciliklerine dağıttı³³.

* Vali İzzet Bey, Hariciye Nezareti'nde görevli olduğu dönemde iki ay kadar Atina'da bulundu. Burada kendisine "Yunanistan Devlet Nişanı" takdim edildi. (K. Erdeha, *a.g.e.*, s. 388).

²⁷ Ali Çetinkaya, *Millî Mücadele Dönemi Hatıraları*, Ankara 1993, s. 6-7.

²⁸ BOA, *DH. ŞFR*, nr. 99/183, 13 Mayıs 1335/1919.

²⁹ Mustafa Turan, "İzmir'in İşgalinden Önce Anadolu'da Rum Taşkınlıkları", *Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 6, Ankara 1990, s. 350-351.

³⁰ Galip Kemali Söylemezoğlu, *Yok Edilmek İstenen Millet*, İstanbul 1957, s. 13-14; Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, İstanbul 1963, s. 34.

³¹ *Orta Anadolu'da Yunan Mezalimi*, Garp Cephesi Erkân-ı Harp Şûbesi, Vilâyet Matbaası, IV. Cüz, II. Kısım, Ankara 1337, s. 1.

³² Bilge Umar, *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri*, Ankara 1974, s. 65-66.

³³ BOA, *DH. ŞFR*, nr. 98/306, 26 Nisan 1335/1919.

Yunanistan ve Rumların lehine gelişmekte olan bu şartlar içerisinde Yunanlı Albay Mavroudis, İzmir metropolithanesi olarak kullanılan Ayafotini kilisesinde Metropolit Hrisostomos'un 13 Mayıs 1919'da düzenlediği bir toplantıda Rumlara, İzmir'i kendilerinin işgal edeceği müjdesini verdi. Rumlar bu haberi coşku içerisinde, "zito" (yaşa) naraları ile karşıladılar. Hrisostomos ve diğer papazlar Yunan askerlerini takdis edecek olmanın heyecanı içerisinde ağlayarak birbirlerine sarıldılar³⁴. Ayafotini kilisesinde yapılan bu toplantıda daha önceki benzer toplantılarda olduğu gibi Yunan ordusu için para toplandı³⁵.

Amiral Caltrope, 14 Mayıs 1919'da İzmir Valisi İzzet'e verdiği notada Müttefik kuvvetlerin İzmir'i işgal edeceğini belirtti³⁶. Bir süre sonra Caltrope, Mayısın on dördünü, on beşine bağlayan gece Sadarete; Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesini gerekçe göstererek, İzmir'in sabahleyin Yunan askerleri tarafından işgal edileceğini bildirdi. Amiral gönderdiği telgrafında Yunan askerlerine zorluk çıkarılmamasını istiyordu³⁷.

İşgalin ilk gününde Yunan askerlerini karşılayan Hrisostomos, emrindeki kilise görevlileriyle birlikte, Yunan bayrağı önünde diz çöküp, gözyaşları içinde ilahîler söylemekte³⁸ ve "feslileri öldürün" diyerek Rumları Türklere karşı tahrik etmekteydi³⁹. Metropolit, daha önce Enver Paşa'nın Harbiye Nazırı sıfatıyla, İzmir'de orduyu teftiş ettiği sırada askerlerin yeni uygulamaya bağlı olarak giymeye başladıkları şapkanın halkı tedirgin ettiğini fark edince, fes giyen Osmanlı tebaasını askere karşı kışkırtmaya çalışmıştı⁴⁰. İşgalin gerçekleşeceği saatlerde çok sayıda Yunan bayrağı asılmış olan Kordonboyu'nda, mavi beyaz elbise giydirilmiş Rum kızları Yunan marşı eşliğinde sevinç gösterilerinde bulunuyorlardı⁴¹. Coşku ve heyecanın doruğa ulaştığı sırada Hrisostomos, altın sırmalı elbisesi

³⁴ Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, VI, İstanbul 1968, s. 1773-1774.

³⁵ M. Kâmil Dursun, *İzmir Hatıraları*, (Yay. Haz. Ünal Şenel), İzmir 1994, s. 34-35.

³⁶ Tayyip Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, I, Ankara 1959, s. 86.

³⁷ BOA, *DH. İ.UM*, E-51/78, 14/15 Mayıs 1335/ 1919.

³⁸ Bülent Çukurova, "15 Mayıs 1919, İzmir'de Yunan Mezalimi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, III, Sayı: 8, Ankara 1987, s. 462.

³⁹ Hakkı Güvendik, *Türk İstiklal Harbi*, (GKB Harp Tarihi Dairesi Yay.), II/I, Ankara 1963, s. 55.

⁴⁰ M. Kâmil Dursun, *a.g.e.*, s. 71.

⁴¹ M. Murat Hatipoğlu, *Yunanistan'daki gelişmeler ışığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Ankara 1988, s. 88.

içerisinde büyük bir gururla Yunan Albayı Zafiriü'yu, "hoş geldiniz" nidâlarıyla karşıladı⁴². İşgalden hemen sonra Kordonboyu'nda toplanan Rumlar, Yunan gemilerini coşkuyla ziyaret ettiler. Yunan işgali, İzmir'deki bütün kiliselerin çanları çalınarak müjdelendi⁴³. İşgalden sonra Metropolit Hrisostomos, İzmir'de Yunanistan'ın resmî görevlisi gibi çalışmaya başladı. Yunanistan'dan gelen bütün heyetler onun tarafından karşılandı ve kutsandı⁴⁴. Hrisostomos, yaptığı konuşmalarda "Türkleri öldürmenin çok kutsal bir görev olduğunu" ileri sürerek, Rumları ve Yunan askerlerini galeyana getirmeye çalıştı⁴⁵. Hrisostomos, İzmir Valisi İzzet ile evinde görüşerek Yunan askerlerinin rahat hareket etmeleri için, halkı sükûnete davet ettirdi. Ayrıca Yunan askerlerinin zeybek elbiseleri içerisinde katliam yapmaları ve bunun da Türklerin üzerine atılması için gereken şartları oluşturdu⁴⁶.

İzmir'in işgali Anadolu'daki Yunan işgallerinin ilk basamağı idi⁴⁷. Bu işgal Müttefik Kuvvetlerin temsilcileri tarafından geçici bir hareket olarak gösterilmeye çalışıldı⁴⁸. Fakat Patrikhane ve Hrisostomos'un çabalarına bağlı olarak gelişen olaylar, bunun hiç de böyle olmadığını ortaya koyuyordu. Nitekim Müttefikler tarafından sükûnetin sağlanacağına dair güvence verilmesine rağmen işgalin birinci gününde Rumlar, başta Ali Nâdir Paşa olmak üzere önde gelen Türk görevlilere hakaret ettiler. İşgalciler ve işbirlikçileri, daha da ileri giderek "Yaşa Venizelos" diye bağırmadıkları gerekçesiyle önce Albay Fethi Bey ve daha sonra, Leon adlı Yunan torpidosundan açılan ateş sonucunda da otuz Türk subayı da şehit edildi⁴⁹.

Yaşanan olayları farklı gösterme çabasındaki Hrisostomos, İzmir'in işgalinin bütün şehir halkı tarafından sevinçle karşılandığı yönünde dünya

⁴² Hakkı Güvendik, *a.g.e.*, s. 55; Asaf Gökbel, *Millî Mücadelede Aydın*, Aydın 1964, s. 77.

⁴³ Muzaffer Tansu, *Konuşan Hatıralar*, Ankara 1974, s. 10.

⁴⁴ Celal Bayar, *a.g.e.*, V, s. 1612.

⁴⁵ Bezmi Nusret Kaygusuz, *Bir Roman Gibi*, İzmir 1955, s. 159-160; Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, I, Ankara 1973, s. 196.

⁴⁶ *HTVD*, Vesika nr. 840, Sayı: 34, Ankara 1960.

⁴⁷ *Anadolu'da Yunan Zulüm ve Vahşeti*, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, Ankara 1338, s. 60.

⁴⁸ BOA, *DH.İ.UM*, nr. E-52/10, 19 Mayıs 1335/1919.

⁴⁹ M. Emin Aytekin, "Yunanlıların Tarihi Türk Düşmanlığı", *Türk Kültürü*, Sayı: 39, Ankara 1966, s. 220. İzmir'in işgalinin ilk günü yaşanan olaylar hakkında tafsilatlı bilgi için bkz., M. Turan "İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali (15 Mayıs 1919)", *Türkler*, XV, Ankara 2002, s. 756-764.

kamuoyunu etkilemek için, Rum basınında asılsız haberler yayınlatıyordu⁵⁰. Diğer taraftan Müttefiklerin desteğinin devamını sağlamak amacıyla Patrikhane, Haziran 1919'da Yunan kuvvetlerinin İzmir'i işgal etmesine izin verdikleri için Amerika, İngiltere, Fransa ve İtalya temsilcilerine teşekkürlerini bildirdi⁵¹. Bu arada işgal öncesinde Yunan Salib-i Ahmeri'ne ait vapurlar ile getirilen silahlar, Hrisostomos'un emriyle Haziran 1919'da din adamları tarafından Rumlara dağıtıldı⁵².

Hrisostomos, İzmir çevresinde metropolitler aracılığıyla oluşturduğu geniş bir haberleşme ağıyla, hem Türklere karşı uygulanan vahşetle, hem de Müttefik devletler temsilcilerinin tutum ve davranışlarıyla yakından ilgilenebiliyordu. Kuşadası metropolit vekilinden kendisine gönderilen bir mektupta, Yunan askerleriyle yerli Rumların işbirliği hâlinde işlenen cinayetlerden açıkça bahsedilmekteydi⁵³. Yunan askerlerinin bizzat cinayetlerin içerisinde yer almaları Yunanistan'ı yıpratıyordu. Bunun önüne geçebilmek amacıyla, 1919 yılının Haziran ayı ortalarında Kordos Cemiyeti'nin düzenlediği seyahat tezkereleriyle 130 fedaî, Rumları teşkilatlandırmak ve daha etkili bir şekilde katliama devam etmek için İzmir'e gönderildiler⁵⁴. Diğer taraftan Hrisostomos, işgalden bir süre sonra çektiği telgrafta; Yunanistan'ın sınırlarının nerede başlayıp, nerede bittiğini sorarak, İzmir'i Yunanistan'ın bir parçası olarak gösterme çabasından da geri kalmıyordu⁵⁵.

İzmir ve çevresindeki olaylar, İtilaf Devletleri temsilcilerinin gözleri önünde meydana geliyordu. Nitekim İzmir'in işgalinden hemen sonra 17 Mayıs'ta Fransız temsilcisi Labon, Aydın ve çevresinde Ortodoks din adamlarının teşvikiyle yapılan vahşeti görünce, ".. böyle olacağını bilseydik, işgale izin vermezdik" demekten kendisini alamadı⁵⁶. Labon'un 17 Mayıs'ta itiraf ettiği acı gerçeği 13 Temmuz 1919'da Aydın Fransız Konsolosu ve dört

⁵⁰ Haydar Rüştü Öktem, *Mütareke ve İşgal Anıları*, (Yay. Haz. Zeki Arıkan), Ankara 1991, s. 51.

⁵¹ *İleri*, 11 Haziran 1335/1919.

⁵² Bilge Umar, *a.g.e.*, s. 49.

⁵³ BOA, *DH. İ.UM*, nr. E-53/107, 1 Haziran 1335/1919.

⁵⁴ BOA, *DH. ŞFR*, nr. 100/136, 17 Haziran 1335/1919; BOA, *DH. KMS*, nr. 49-2/34, 18 Haziran 1335/1919.

⁵⁵ *Hadisat*, 22 Haziran 1335/1919.

⁵⁶ Tayyib Gökbilgin, *a.g.e.*, s. 184.

Fransız subayı da destekler nitelikte raporlar hazırladılar⁵⁷. Raporların kamuoyunda etkilerini azaltmak ve İzmir'in Yunanistan'a ilhakını gerçekleştirmek düşüncesinde olan Hrisostomos, Rum basını aracılığıyla İzmir Rumları ve Türklerinin uyum içerisinde olduklarını ileri sürüyordu⁵⁸. Fakat kaydedilen olaylar hiç de Rumların ve Yunanistan'ın göstermeye çalıştığı gibi olmadığı hâlde Hrisostomos, güya Türklerin de İzmir'in Yunanistan'a bağlanmasını istedikleri düşüncesinde olduklarına dair kamuoyunu etkilemek için Ermeni ve Rumlara fes giydirecek mitingler düzenledi⁵⁹.

Türk milleti, İzmir'de ve bütün yurttaki çok sıkıntılı günler geçiriyordu. Böyle bir dönemde Eylül 1919'da İzmir'de Hrisostomos'un teşvikiyle hükümet konağı önünde Osmanlı polisleri ve Yunan askerleri omuz omuza Kurban Bayramı törenlerine katıldılar. Bütün bunlar İzmir'in ebedî olarak Yunan hâkimiyeti altında kalması için gösterilen çabaların sun'i yansımalarından başka bir şey değildi⁶⁰. Bunun farkında olan Hrisostomos, İzmir'de Türklere karşı fiilen faaliyet gösteren her türlü teşebbüsün içerisinde maddî ve manevî olarak yer aldı. Bu teşebbüslerden biri de "Genç Hıristiyanlar Cemiyeti" idi. Bu cemiyet Hrisostomos'un talimatlarıyla verdiği ilânlarda siyasî bir amaçları olmadığını ve sporla ilgilendiklerini belirterek, bütün gençleri spor yapmak için kendi bünyelerine davet ettiler. Fakat burada Türklerin katledilmesi için Rum gençlerine askerî amaçlı eğitim veriliyordu ve bunda da başarılı oluyorlardı⁶¹. Nitekim İtilaf Devletleri temsilcilerinin işgalin üzerinden beş ay geçmeden 14 Ekim 1919'da toplanan "Müttefiklerarası Kurul" için hazırladıkları raporda yer alan "... Yunan işgali Haçlı seferlerini andırıyor" ifadesi Yunan ve Rum vahşetinin derecesini ortaya koyuyordu. Müttefikler kendi kamuoylarından çekindikleri için vahşetin şiddetinden dolayı raporu gizleme gereği duydular⁶². Bütün bunlara rağmen Rumlar ve Yunanlılar yaptıklarını tamamen inkâr ettikleri

⁵⁷ BOA, *DH. KMS*, nr. 52-3/34, 13 Temmuz 1335/1919. Yunan zulmünün milletlerarası alanda da kabul edildiğine dair bkz., Selçuk Ural, "Yunan Mezaliminin Uluslararası Alanda Tescili", *Türkler*, XV, Ankara 2002, s. 790-800.

⁵⁸ *İkdam*, 13 Ağustos 1335/1919.

⁵⁹ *Türkçe İstanbul*, 15 Ağustos 1335/1919; M. K. Dursun, *a.g.e.*, s. 121.

⁶⁰ *Türk Dünyası*, 10 Eylül 1335/1919.

⁶¹ *Türk Dünyası*, 24 Eylül 1335/1919.

⁶² Asaf Gökbek, *a.g.e.*, s. 355.

gibi, kendilerinin Türkler tarafından zulme uğradıklarını ileri sürüyorlardı⁶³. Hâlbuki 22 Ekim 1919'da hazırlanan raporlardan vahşetin derecesini gören Lord Curzon; "İzmir'i Yunanlılara işgal ettirerek, en büyük hatamızı işledik" diyerek tarihî gerçeği itiraf ediyordu⁶⁴.

Türlere verilen zararın maddî yönü bir tarafa bırakılsa dahi, manevî işkence had safhadaydı. Rumlar ve Yunan askerleri merkezde bulunan cami kapısındaki Osmanlı arması ile ay ve yıldız çıkardıkları gibi, Pazar günü Rumların kilisede âyin yaptıkları süre içerisinde Müslümanların ihtiyaçlarını karşılamak için gösterdikleri her türlü çalışmalarını yasakladılar. Bütün bu zulmü yerinde görmek istercesine Ekim 1919'da Yunan milletvekilleri İzmir'i ziyaret ettiler⁶⁵. Bu arada Hrisostomos'un faaliyetlerinde Vali İzzet'in katkısı önemli rol oynamaktaydı. Valinin tutumu kamuoyunda büyük bir rahatsızlık oluşturdu. İstanbul'da bazı gazeteler Vali İzzet'in, İzmir Metropolit Hrisostomos ve Patrikhane sayesinde bu makamı işgal ettiğini yazdılar. Vali bu haberleri gazetelerin bir hezeyanı olarak nitelendirerek, geçiştirmeye çalıştı. Vali İzzet'in tutum ve davranışlarından dolayı Rumlar çok daha rahat hareket ediyorlardı⁶⁶. İzmir'de resmî dairelere verilen zarar, zaten etkisi kalmayan kamu kurumlarını tamamen işlemez hâle getirdi. Bu şekilde İzmir'de, Osmanlı Devleti ve dolayısıyla Türk varlığı ortadan kaldırılarak, şehrin Yunan toprağı hâline getirilmesi amaçlanıyordu⁶⁷.

İzmir'in Yunanistan'a ilhaki için yapılanlar bununla kalmadı. İzmir ve çevresinde yaşayan Türkler kendi topraklarından iç bölgelere doğru göçe zorlandılar. Bunlardan boşalan yerler Rumlar ile doldurulmaya çalışıldı⁶⁸. Hrisostomos'un çabaları Yunan Hükümeti tarafından takdirle karşılanıyordu. Bunun nişânesi olarak Hrisostomos, Yunan temsilcisi tarafından 28 bin drahmi değerinde bir otomobil ile ödüllendirildi⁶⁹. Tamamen şımaran Hrisostomos faaliyetlerini artırarak devam ettirdi. Onun teşvikleriyle Genç Hıristiyanlar Cemiyeti'ne üye olan Rum gençleri, ellerinde Yunan bayraklarıyla 1920 yılbaşı günü işgali desteklediklerini bir kez daha gösterdiler. Rum gençler, gösteriler sırasında Türklerle ve işyerlerine

⁶³ BOA, *DH. KMS*, nr. 49-2/57, 30 Eylül 1335/1919.

⁶⁴ Gothardt Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, Ankara 1989, s. 84.

⁶⁵ BOA, *DH. KMS*, nr. 49-2/35, 6 Teşrinievvel/6 Ekim 1335/1919.

⁶⁶ BOA, *DH. KMS*, nr. 57-1/4, 6 Teşrinisâni 1335/6 Kasım 1919.

⁶⁷ BOA, *DH. İ.UM*, nr. 19-9/1-90, 30 Teşrinisâni 1335/30 Kasım 1919.

⁶⁸ BOA, *DH. KMS*, nr. 52-5/32, 11 Kânûnevvel 1335/11 Aralık 1919.

⁶⁹ *İkdam*, 30 Teşrinievvel 1335/30 Ekim 1919.

saldırarak zararlar verdiler⁷⁰. Daha önce de olduğu gibi Hrisostomos'un isteği ve Patrikhanenin bilgisi dâhilinde 1920 yılının başlarında Bursa, Ankara, Konya, Gelibolu ve İzmit gibi yerlerden metropolitler aracılığıyla çok sayıda Rum, İzmir'e getirildi⁷¹. İzmir ve çevresinde Türk nüfusu azaltmak ve Rum nüfusu arttırmak için yapılan bu faaliyetlerin önüne geçmek çok zordu. Buna rağmen hükümet bazı tedbirler almaya çalıştı. Bunlar arasında en etkili olanı Rum gençlerin İzmir'e girişlerinin kısıtlanmasıydı⁷². Bu tedbir sayesinde İzmir'de Türklere yönelik Rum saldırıları kısmen de olsa azaldı. Fakat Yunan subaylarının öncülüğünde, bir araya getirilen Rum ve Ermeniler, İzmir'den Türklerin uzaklaşmalarını sağlamak amacıyla yeni saldırılar başlattılar⁷³.

İzmir'de Rumlar ve Yunan askerleri Türkleri hatırlatacak pek çok şeyi tahrip ettiler. Amaçları İzmir'de Türk varlığının olmadığını ispat etmek ve Rumların dışında diğer gayrimüslim unsurların da Türk yönetimini istemedikleri mesajını vermektir. Nitekim Rumlar ve Yunan askerleri, Katoliklerin "Yevm-i Mahsusu" münasebetiyle Haziran 1920'de Katolik Kilisesi'ne Müttefik devletlerin bayraklarının yanında Osmanlı bayrağının çekilmesine engel oldular⁷⁴. Yunan işgal kuvvetleri, (Asya-yı Sügra ordusu) komutanlığı, İzmir'in yönetimini Türk yetkililerin denetiminden çıkararak, Yunanistan'a ilhakını kolaylaştırmak istiyordu. Bu amaçla İzmir'de meşrû bir güvenlik birimi gibi tavır sergileyerek, sıradan olayları dahi Yunan Divan-ı Harbi'ne havale ediyordu⁷⁵. Bütün bunlara rağmen İzmir'in Yunanistan'a bırakılmayacağı endişesine kapılan Hrisostomos, Rumca gazeteler aracılığıyla İzmir'de Milletler Cemiyeti'nin himayesinde bir yönetimin herkes için faydalı olacağı mesajını vermeye başladı⁷⁶.

Yunan ordusunun 1921 yılı başlarından itibaren Türk ordusundan darbeler almaya başlaması, Batı Anadolu'daki Rumların ümitsizliğe kapılmalarına ve mukavemetlerinin kırılmasına sebep oldu. Bunun üzerine Yunanistan'dan gelen silahları kullanmaları için, Konya ve çevresinden iyi

⁷⁰ HTVD, Vesika nr. 438, Sayı: 17, Ankara 1956.

⁷¹ BOA, DH. KMS, nr. 52-5/69, 20 Kânûnusâni 1336/20 Ocak 1920.

⁷² BOA, DH. ŞFR, nr. 107/5, 1 Şubat 1336/1920.

⁷³ BOA, DH. İUM, nr. 20-24/14-12, 24 Temmuz 1336/1920.

⁷⁴ BOA, DH. İUM, nr. 120-23/14-73, 14 Haziran 1336/1920.

⁷⁵ BOA, DH. İUM, nr. 19-13/1-2, 26 Haziran 1336/1920.

⁷⁶ Hâkimiyet-i Millîye, 8 Şubat 1337/1921.

silah kullanan Rumlar metropolitler aracılığıyla İzmir'e gönderilmeye başlandı⁷⁷. Fakat yerli Rumlar kurtuluş ümitleri azaldığından Yunan askerlerine yardım etmek istemiyorlardı. Çünkü Yunan Ordusu, İnönü'de ikinci defa mağlup olduğundan İzmir sokakları firarî Yunan askerleriyle doluydu. Bu sıkıntının önüne geçebilmek için papazlar halkı kiliselerde toplayarak "Yunanlıları siz istediniz, şimdi neden yardım etmiyorsunuz?" diyerek vaaz ve nasihatlerle desteklerini devam ettirmelerini istediler⁷⁸. Bu durum karşısında ilişkileri iyi olmamasına rağmen Hrisostomos, taraftarlarıyla birlikte Yunan Hükümetine olan desteğini çekmedi⁷⁹. Nitekim Yunan Hükümeti, eksikliklerini tamamlamak amacıyla Yunanistan'da ve Türkiye'de yaşayan Osmanlı Rumlarından gönüllü "Müdafaa-i Millîye" adında birlikler oluşturmak istedi. Bunun gerçekleşmesi için Hrisostomos, çok çaba sarf etti⁸⁰. Hrisostomos, İzmir'in Yunanistan'a ilhakı için gereken her şeyi yapmaya, hatta kendini feda etmeye hazırды. Fakat bir tarafta Türk ordusunun başarıları ve diğer tarafta İzmir'de Venizelosçular ile Kral taraftarlarının kavgaları, Hrisostomos'a 1922'de sıkıntılı günler yaşatmaya başladı. Ayrıca bunlara bağlı olarak Patrikhaneye ve dolayısıyla kendisine maddî desteğin kısmen azalması bu sıkıntıyı tamamen artırdı⁸¹.

Her şeye rağmen Hrisostomos, Rumları bir arada tutmaya çalışıyordu. Nitekim Asya-yı Sagra (Küçük Asya) adında İzmir'in Yunanistan'a verilmesi için siyasî ve silahlı mücadele amacı taşıyan bir cemiyetin faaliyetlerini bizzat kendisi yönetiyordu⁸². Küçük Asya Cemiyeti üyeleri Nisan 1922'de İngiliz Başpiskoposu'na başvurarak Amerikan Cumhurbaşkanı'ndan, Türkiye'de yaşayan Rumların can güvenliklerinin sağlanması için yardım istediler⁸³. Hrisostomos, dışarıdan yardım talep ederken, içeride de İzmir

⁷⁷ HTVD, Vesika nr. 540, Sayı: 21, Ankara 1957.

⁷⁸ *Hâkimiyet-i Millîye*, 18 Nisan 1337/1921.

⁷⁹ 1921 yılı sonlarına gelindiği zaman, Hrisostomos ve çevresindeki metropolitler ile Yunan Hükümeti'nin araları açıldı. Bunun sebebi Patriklik seçiminde Hrisostomos'un, Venizelos'un patrik olmasını istediği Meletios'u desteklemesiydi (*Vakit*, 11 Nisan 1921).

⁸⁰ *Hâkimiyet-i Millîye*, 14 Nisan 1337/1921; *Tasvir-i Efkâr*, 2 Haziran 1337/1921.

⁸¹ *Hâkimiyet-i Millîye*, 13 Kânunusani 1338/13 Ocak 1922.

⁸² *Pontus Meselesi*, s. 44-45; Bilal Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, III, Ankara 1973, s. 417.

⁸³ *Hâkimiyet-i Millîye*, 6 Nisan 1338/1922.

Rumlarına silah dağıtımına devam edilmesi için çaba sarf ediyordu⁸⁴. Bu sıralarda İzmir'de asayişsizlik tamamıyla arttı. Bunu değerlendirmek isteyen Rumlar, Yunan ordusundan kaçan askerlerin yardımıyla 24 Haziran 1922'de İzmir Polis teşkilatını ellerine geçirmeye çalıştılar⁸⁵.

Rumların çabaları beklentilerini karşılamayacaktı. Çünkü Türk ordusunun başarısı yakındı. Rumlar da bunun farkında oldukları için endişeleri artmaya başlamıştı. Bu durumu yakından bilen İngiltere'nin Atina Büyükelçisi 3 Eylül 1922'de Dışişleri Bakanı Lord Curzon'dan, Yunanlıların Anadolu'dan en az zararla çekilmesini öngören bir mütarekeyi gerçekleştirmesini istedi⁸⁶. Müttefikler gerçekleri görmekte geç kalmıştı. Çünkü Türk Ordusu İzmir'e doğru yaklaştıkça başta Ortodoks din adamları olmak üzere bütün Rumlar telaşa kapıldılar. İzmir ve çevresinden gelen metropolitler ve papazlar son bir çare olarak Müttefik devletlerin temsilcilerinden yardım istediler. Yukarıda da belirtildiği gibi Rum ahali de çok tedirgindi. Çünkü İzmir'in işgalinin ilk günlerinden itibaren, Türklere yaptıkları zulmün farkındaydılar. Bundan dolayı İngiliz, Fransız ve İtalyan konsoloslarından kendilerine zarar gelmeyeceği doğrultusunda teminat almaya çalıştılar. Metropolitler heyeti İngiliz Amiralinin yatıştırıcı davranışlarından sonra Yunanlı yetkililerin yanına gittiler. Bunlar da tehlike olmadığını söyleyince, alınan cevap Rumlara bildirilerek rahatlatılmaya çalışıldı. Amerikan konsolosu da İzmir'de Rumların geleceğini pek parlak görmüyordu. Çünkü işgalin ilk günlerinden itibaren Rumların, Türklere yaptıklarının farkındaydı. Adı geçen konsolos, olabilecek bir fâciayı asgariye indirmek için ülkesinden İzmir'e bir Salîb-i Ahmer Heyeti gönderilmesini istedi. Rumlar, kendileri için gösterilen çabalara ve verilen teminata rağmen, Müttefik Kuvvetlerin kendilerini koruyacağı ümidiyle, yoğun olarak İzmir'e göçüyorlardı. Büyük bir tedirginlik içerisinde bulunan bu insanlar İzmir'de sıkıntı oluşturmaya başladılar. Bunları rahatlatmak için sürekli olarak 26 Ağustosun önceki askerî bilgi ve haberler tekrarlanıyordu⁸⁷.

Bütün bu olumsuzluklar karşısında Rumların İzmir'i terk edebilecekleri endişesini taşıyan Hrisostomos, çabalarını daha da artırdı. Nitekim kendisine bağlı metropolitler, Yunan kuvvetlerine destek olmak

⁸⁴ Gothardt Jaeschke, ... *Kronolojisi*, s. 183.

⁸⁵ *Hâkimiyet-i Millîye*, 18 Nisan 1338/1922.

⁸⁶ M. Kemal Öke, *İngiliz Belgelerinde Lozan Barış Konferansı*, I, İstanbul 1983, s. 1.

⁸⁷ Zeki Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922)*, Ankara 1989, s. s. 157-159.

amacıyla cepheye gitmek istediler. Fakat güvenlikleri açısından sakıncalı olduğu gerekçesiyle izin verilmedi. Rumlar, büyük bir tedirginlik içerisinde ve kendilerini daha güvenli hissettikleri Ayafotini Kilisesi etrafında toplanmaya başladılar⁸⁸. Yunan kuvvetlerinin başarısından ümidini kesen Hrisostomos'un isteği üzerine, Rumca gazeteler yayın politikalarını tamamen değiştirdiler. Artık bu topraklarda Müslüman ve Hıristiyanların birlikte yaşamaları gerektiği ve vatan kardeşliği üzerinde durulmaya başlandı⁸⁹.

Rumlar gibi Türkler de geleceklerinden endişeliydiler. Çünkü kendileri yeterince bilgilendirilmiyordu. Bu belirsizlik Müslüman ve Hıristiyan temsilcilerinin bir araya gelmelerine sebep oldu. Aslında başta Rumlar olmak üzere Hıristiyanlar geleceklerinden ümitsiz oldukları için Türkler ile uzlaşma yolu arıyorlardı. Bunun üzerine İzmir müftüsü ve İzmir metropoliteninin de aralarında bulunduğu cemaat temsilcilerinden oluşan bir komisyon 6-7 Eylül 1922 tarihinde toplanarak halkı sükûnete davet eden bir bildiri yayınladılar. Bu bildiri de herkesin çok duyarlı olması, birbirlerine karşı saygıda kusur etmemesi, birlikte yaşamak mecburiyetinde oldukları belirtildi. Yapılan ortak açıklamalar Rumların tedirginliklerini gidermeye yetmiyordu. Bunun farkında olan İngiliz Amirali, Rumları rahatlatmak için temsilcisini İzmir Metropoliti Hrisostomos'a göndererek, kendilerine zarar verilmesine müsaade edilmeyeceğini, bundan dolayı halkın korkmaması gerektiğini ve Rumlara can güvenlikleri hususunda teminat verildiğini bildirdi. Bu teminatı yeterli görmeyen Hrisostomos, cemaatinin tedirginliklerini ortadan kaldırmak için Fransız ve İtalyan Konsoloslarını da ziyaret ederek yardım istedi. Yapılan açıklamalar ve verilen teminata rağmen Rumların kaygıları giderilemedi⁹⁰.

Türklerin adım adım gelen başarıları Yunanistan ile birlikte Müttefiklerin de tedirginliklerini artırdı. İzmir'de bulunan konsoloslar Yunan Harbiye Nazırı Theotokis'i ziyaret ederek, şehrin güvenliği konusunda bilgi istediler. Theotokis, endişe edecek bir hususun bulunmadığını belirtmekle beraber, nazırdan yardım istemeyi de ihmal etmedi. Fakat şehirdeki ortam çok gergindi. Şehrin güvenliği için Müttefiklerin yardımı ile oluşturulan bölükler yavaş yavaş dağılmaya başladı⁹¹. Yunanlıların terk ettiği -İzmir henüz Türk kuvvetleri yönetimi ele geçirmemiş olduklarından- 8-9 Eylül'de

⁸⁸ Aynı eser, s. 160.

⁸⁹ Aynı eser, s. 165.

⁹⁰ İkdâm, 8 Eylül 1339/1922.

⁹¹ Zeki Arıkan, *Mütareke ve İşgal ...*, s. 264.

yönetimsiz bir gece geçirdi⁹². Rumlardaki telaş kadar Türklerde de heyecan vardı. Çünkü Türklere İzmir'in işgalinin geçici olduğu söylenmişti⁹³. Buna rağmen yaklaşık üç buçuk yıl süren işgal döneminde gördükleri zulüm artık sona ermek üzereydi. 9 Eylül günü öğle vakti Kadifekale'ye Türk bayrağı çekilerek İzmir'in resmen Türk kuvvetlerinin eline geçtiği tescil edildi. Türk kuvvetlerinin başında bulunan Albay Zeki Bey, yaptığı açıklamada herkesin can güvenliğinin kendi teminatları altında olduğunu ve herhangi bir taşkınlığa müsaade edilmeyeceğini bildirdi. İzmir'e giren Türk öncü kuvvetlerinden dört er, Rumlara ait bir işyerinden açılan ateş sonucu şehit edildi. Buna rağmen Rumlara karşı herhangi bir misilleme yapılmadı ve Albay Zeki Bey, sükûnet çağrısında bulunmaya devam etti. Zeki Bey'in bu tavrı da Rumlara sakinleştirmeye yetmedi. Çünkü Metropolit Hrisostomos'un tahrikleri ile Türklere yaptıkları zulümler sebebiyle suçluluk duygusuyla cezalandırılacaklarını düşünen Rumlara, canlarını kurtarmak için gemilere binmek üzere kitleler halinde sahile doğru kaçmaya başladılar⁹⁴.

Şimdiye kadar verdikleri maddî ve manevî zararı az gören Rumlara ve Yunan askerleri bu kaçış esnasında İzmir'i yakıp yıktılar. Türk kuvvetlerinin 9 Eylül'de İzmir'e girmesiyle bütün ümitlerini kaybeden Rumlara ve Ermeniler yangını şehrin her tarafına yaydılar. Kiliselerde depolanan silahların infilak etmesiyle yangın daha da büyüdü. Avrupa ve Amerika kamuoyu İzmir'i Türklerin yaktığını ileri sürdü⁹⁵. Bu konu Fransız meclisinde de gündeme geldi. Bazı Fransız milletvekilleri bu yapılanları Türk barbarlığı olarak yorumladılar. Fransız Başbakanı Poankare, İzmir yangınına yakından gören milletvekili Lozl'un şahitliğiyle bu iddiaya karşı çıkarak, İzmir'i Rum ve Ermenilerin yaktıklarını belgelerle ortaya koydu⁹⁶.

İzmir'in kurtuluşu, başta İstanbul olmak üzere bütün yurttaki sevinç yarattı. Şehrin işgaliyle birlikte Sultanahmet meydanına asılmış olan siyah bayraklar indirilerek, yerlerine yeniden Türk bayrakları çekildi. Fener

⁹² *Peyam-Sabah*, 11 Eylül 1339/1922.

⁹³ BOA, *DH. İ.UM*, nr. E-52/10, 19 Mayıs 1335/1919.

⁹⁴ *İleri*, 11 Eylül 1338/1922; *Vakit* 11 Eylül 1338/1922; *İkdam* 11 Eylül 1338/1922.

⁹⁵ *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, III, Ankara 1985, s. 1277. İzmir yangını hakkında geniş bilgi için bkz., M. Turan, "İstirdatta İzmir Büyük Yangını 13/15 Eylül 1922", *Nihal Atsız ve Nejdet Sancar Armağanı*, Afyon 1995, 214-243; Z. Arıkan, "1922 İzmir Yangını İle İlgili Bir Rapor", *Türk Kültürü*, Sayı: 316, Ankara 1989, s. 458-465.

⁹⁶ *Hâkimiyet-i Millîye*, 5 Kasım 1338/1922.

Patrikhanesi önünde toplanan halk, Patrikhaneyi protesto etti⁹⁷. İstanbul'da Patrikhane protesto edilirken İzmir'de, ne yapacağını şaşırarak Metropoliten Hrisostomos, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek istediğini söyledi. Bu isteği kabul edilmedi. Ancak 10 Eylül 1922'de Vali Nurettin Paşa ile görüşmesine izin verildi. Bu görüşme sırasında Hrisostomos, Nurettin Paşa'yı tebrik etti. Nurettin Paşa, Hrisostomos'a yaptıklarını hatırlatınca metropolit titreyerek ellerine kapandı. Güvenlik kuvvetleri Hrisostomos'u sorgulamak üzere karakola götürürlerken, katlettiği insanların yakınları tarafından linç edilmesi engellenemedi⁹⁸. Bu insanlar Hrisostomos'tan dolayı o kadar çok acı çekmişlerdi ki, metropolite karşı duydukları kin ve nefreti bastıramadıklarından metropolitin cesedini darağacına asmaktan da kendilerini alamadılar⁹⁹. Mustafa Kemal Paşa olayı duyduğunda "böyle olmamalıydı" dedi¹⁰⁰. Hrisostomos'un ruhu için, Fener Patrikhanesi'nde 25 Eylül 1922'de bir âyin düzenlendi. Bu âyinde Patrik Meletios, Hrisostomos'un hizmetlerinden bahsederek ruhu için dua etti¹⁰¹. Özellikle İstanbul'u terk eden ve etmek isteyen Rumları, eleştiren Meletios, küstah bir ifadeyle Hrisostomos gibi cesur olmalarını istedi¹⁰².

Sonuç

I. Dünya Savaşı'nın sonunda imzalanan Mondros Mütarekesi gereğince Müttefik Devletler tarafından işgaline karar verilen İzmir'in, Osmanlı Devleti temsilcisine verilen teminata rağmen Yunan askerine işgal ettirilmesi Türk milleti indinde büyük bir infiale sebep olmuştu. Bu durum özellikle İzmir'de yaşayan Türkler ve Rumlar açısından yeni bir dönemi başlatmıştı. Rumların, Ermeniler ile birlikte hareket ederek, tarihte yaşanan uzun süreli beraberliği hiçe sayarcasına Türklere karşı iğrenç saldırılara

⁹⁷ *İkdam*, 11 Eylül 1338/1922; *Vakit* 11 Eylül 1338/1922.

⁹⁸ Fahrettin Altay, *On Yıl Savaşı 1912-1922 ve Sonrası*, İstanbul 1970, s. 359; M. K. Dursun, *a.g.e.*, s. 126; Bilge Umar, *a.g.e.*, s. 308; Necati Fahri Taş, "İzmir'in Kurtuluşu Sonrasında Gelişen Hâdiseler", *Askerî Tarih Bülteni*, Sayı: 41, Ankara 1996, s. 59. Hrisostomos'un ölümüyle ilgili geniş bilgi için bkz., Engin Berber, "Kurtuluşun Sonra İzmir'de Yunan İşgal Dönemine Tepkiler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, III, Sayı: 8, Ankara 1987, s. 454-456.

⁹⁹ Aka Gündüz, "Meletyos Kulak Ver", *Hâkimiyet-i Millîye*, 27 Kasım 1922.

¹⁰⁰ Fahrettin Altay, *a.g.e.*, 359; M. K. Dursun, *a.g.e.*, s. 126; Bilge Umar, *a.g.e.*, s. 308.

¹⁰¹ *İkdam*, 26 Eylül 1338/1922.

¹⁰² *İkdam*, 26 Eylül 1338/1922.

başladıkları görülmüştü. Bu saldırıların arkasında duran kişi İzmir Metropolit Hrisostomos idi. Hrisostomos'un ortaya koyduğu çaba Rumların, büyük Yunanistan ve haçlı ruhunu tezahür ettirmek istemelerinden başka bir şey değildi. Metropolit kisvesi altında Rumları ve Ermenileri teşkilatlı çeteler haline dönüştüren Hrisostomos, İzmir'de yaşayan Türkleri katlettirirken bunun dinî görev olduğu yönünde telkinlerde bulunmuştu. Ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen Millî Mücadele ile bütün bu acı ve katliamlara son verilmiştir. Hrisostomos eline bulaşmış olan Türk kanı henüz kurumamışken, işlediği cinayetlerinin cezası, uğradıkları zulüm ve yakınlarının acılarıyla galeyana gelmiş olan İzmirli Türkler tarafından verilmiştir.

Bütün bu olanları, kin ve düşmanlığı körüklememek kaydıyla, millî hafızamızda muhafaza ederek gelecek nesillere aktarmalıyız. Çünkü devlet zaafa uğradığında veya uğratıldığında nelerle karşı karşıya kalılabileceği ve Hrisostomos örneğinde olduğu gibi din adamının birdenbire bir kin adamına dönüşebileceği unutulmamalıdır. Çünkü hâlâ dinî elbisesiyle, elleri havada ve yüzü İzmir'e dönük heykeliyle duran Hrisostomos'un¹⁰³ vârisleri Atina'da Atatürk'ün Türk Gençliği'ne Hitabeleri'nde işaret ettiği Vali İzzet gibiler de yurt içinde kendilerine biçilen rolleri oynamak vazifelerini ifa etmek isteyeceklerdir. Fakat İstiklâl Savaşı döneminde İzmir'de verilen mücadele Türk milletinin neleri başarabileceğinin güzel bir timsali ve ispatı olarak hatırlardan çıkarılmamalıdır.

KAYNAKLAR

ARŞİV BELGELERİ

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ BELGELERİ

BOA, *BEO*, nr. 343454.

BOA, *DH. HMS*, nr. 4-2/10-3.

BOA, *DH. İ.UM*, nr. E-51/78, 19-9/1-90, 120-23/14-73, 19-13/1-2, 20-24/14-12, E-52/10, E-53/107.

BOA, *DH. KMS*, 49-1/24, nr. 49-2/35, 49-2/57, 50-1/4, 52-3/34, 52-5/32, 52-5/69, 57-1/4.

BOA, *DH. MUI*, nr. 79-1/25, 84-1/48, 88/13, 29-1/1-1.

BOA, *DH. ŞFR*, nr. 100/136, 107/5, 94/246, 98/306, 99/183.

BOA, *DH.İ.UM*, nr. E-52/10.

¹⁰³ Necati Fahri Taş, *a.g.m.*, s. 59.

BOA, *TFR. I. AS*, nr. 38/3711.
BOA, *TFR. I. KNS*, nr. 7/664.
BOA, *TFR. I. M*, nr. 23/2213, 185/18406.
BOA, *TFR. I. SL*, nr. 10654, 93/9219, 12405.

GAZETELER

Hadisat, 14 Mart 1335/1919, 22 Haziran 1335/1919.
Hâkimiyet-i Millîye, 13 Kânunusani 1338/13 Ocak 1922, 14 Nisan 1337/1921, 6 Nisan 1338/1922, 8 Şubat 1337/1921, 5 Kasım 1338/1922, 18 Nisan 1337/1921, 18 Nisan 1338/1922
HTVD, Vesika nr. 438, Sayı: 17, Ankara 1956; nr. 520, Sayı: 20, Ankara 1957; nr. 540, Sayı: 21, Ankara 1957; nr. 840, Sayı: 34, Ankara 1960.
İkdam, 11 Eylül 1338/1922, 13 Ağustos 1335/1919, 26 Eylül 1338/1922, 26 Eylül 1338/1922, 30 Teşrinievvel 1335/30 Ekim 1919, 8 Eylül 1339/1922.
İleri, 11 Eylül 1338/1922, 11 Haziran 1335/1919.
Peyam-Sabah, 11 Eylül 1339/1922.
Tasvir-i Efkâr, 2 Haziran 1337/1921.
Türk Dünyası, 10 Eylül 1335/1919, 24 Eylül 1335/1919.
Türkçe İstanbul, 15 Ağustos 1335/1919.
Vakit 11 Eylül 1338/1922, 11 Eylül 1338/1922.

KİTAPLAR VE MAKALELER

Akşin, Sina, "Paris Barış Konferansının Yunanlıları İzmir'e Çıkarma Kararı", *Üçüncü Askerî Tarih Semineri, Türk-Yunan ilişkileri*, Ankara 1986.
Altay, Fahrettin, *On Yıl Savaşı 1912-1922 ve Sonrası*, İstanbul 1970.
Anadolu'da Yunan Zulüm ve Vahşeti, Matbuat ve İstihbarat Matbaası, Ankara 1338.
Arıkan, Zeki, "1922 İzmir Yangını İle İlgili Bir Rapor", *Türk Kültürü*, Sayı: 316, Ankara 1989, s. 458-465.

Arıkan, Zeki, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922)*, Ankara 1989.

Atalay, Bülent, *Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasî Faaliyetleri (1908-1923)*, İstanbul 2001.

Aytekin, M. Emin, "Yunanlıların Tarihi Türk Düşmanlığı", *Türk Kültürü*, Sayı: 39, Ankara 1966, s. 219-222.

Bayar, Celal, *Ben de Yazdım*, V (İstanbul 1967)-VI (İstanbul 1968).

Çetinkaya, Ali, *Millî Mücadele Dönemi Hatıraları*, Ankara 1993.

Dursun, M. Kâmil, *İzmir Hatıraları*, (Yay. Haz. Ünal Şenel), İzmir 1994.

Erdeha, Kâmil, *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, İstanbul 1975.

Gökbel, Asaf, *Millî Mücadelede Aydın*, Aydın 1964.

Güvendik, Hakkı, *Türk İstiklal Harbi*, (GKB Harp Tarihi Dairesi Yay.), II/I, Ankara 1963.

Hatipoğlu, M. Murat, *Yunanistan'daki Gelişmeler Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Ankara 1988.

Jaeschke, Gothardt, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, (Çev. Cemal Köprülü), Ankara 1991.

Jaeschke, Gothardt, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, Ankara 1989.

Kaygusuz, Bezmi Nusret, *Bir Roman Gibi*, İzmir 1955.

Kitsikis, Dimitri, *Yunan Propagandası*, İstanbul 1963.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, VII, Ankara 1991.

Okyar, Fethi, *Üç Devirde Bir Adam*, (Yay. Haz. Cemal Kutay), İstanbul 1980.

Orbay, Rauf, *Cehennem Değirmeni*, *Siyasi Hatıralarım*, I, İstanbul 1993.

Orta Anadolu'da Yunan Mezalimi, Garp Cephesi Erkân-ı Harp Şûbesi, Vilâyet Matbaası, IV. Cüz, II. Kısım, Ankara 1337.

Öke, M. Kemal, *İngiliz Belgelerinde Lozan Barış Konferansı*, I, İstanbul 1983.

Öktem, Haydar Rüştü, *Mütareke ve İşgal Anıları*, (Yay. Haz. Zeki Arıkan), Ankara 1991.

Söylemezoğlu, Galip Kemali, *Yok Edilmek İstenen Millet*, İstanbul 1957.

Şimşir, Bilal, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, III, Ankara 1973.

Tansel, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, I, Ankara 1973.

Tansu, Muzaffer, *Konuşan Hatıralar*, Ankara 1974.

Taş, Necati Fahri, "İzmir'in Kurtuluşu Sonrasında Gelişen Hâdiseler", *Askerî Tarih Bülteni*, Sayı: 41, Ankara 1996, s. 59–65.

Tayyip Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, I, Ankara 1959.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, III, Ankara 1985.

Mustafa, "İzmir'in Yunanlılar Tarafından işgali (15 Mayıs 1919)", *Türkler*, XV, Ankara 2002, s. 349-356.

Umar, Bilge, *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri*, Ankara 1974.